

Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri.

Birinci Kısım

Yazan: *Nephan Atav*
Sosyoloji Asistanı

Şahsiyetin Gelişiminde Ailenin Önemi

A. *Şahsiyet nedir?*

Son derece kompleks bir fenomen olan şahsiyet pek çok unsurun karışımından meydana gelmiştir. Şahsiyetin sosyologlar tarafından umumiyetle kabul edilmiş bir târifi de yoktur. Psikoloji ile uğraşanlar şahsiyeti, bir ferdin karakteristik davranışlarının, bu davranışları tamamlayan diğer unsurlarla birleşerek, bir bütün teşkil eden "model"i olarak kabul etmişlerdir. Her ne kadar bu anlayış geniş ve genel bir manâ ifade etmekte ise de, psikologlar şahsiyet anlamını süzgeçten geçirirken, sosyal durum içinde, davranış ile ilgili, belirli bazı noktalar üzerinde ısrar etmişlerdir.

Özel olarak önem verilen bu noktalar üçtür: hareketin saikleri, tavırlar ve şahısla ilgili özellikler. Diğer taraftan biyologlar ve sosyologlar şahsiyet anlamını, kendi konuları ile ilgili bir yolda geliştirmişlerdir. Bazıları için şahsiyet anlamı, ferdin enerji durumunu yahut hassasiyet derecesini; diğer bazıları için, aynı anlam, bazı karakteristik nitelikleri yahut âdet örneklerini; gene bazıları için de ahlâkî kaliteyi, "ego" nun bünyesini, tavırları, kıymet hükümlerini, yahut da sosyal karakterin tipik örneklerini ifade eder. (1)

Bu birbirini tutmayan fikirler arasında yine de müşterek bir noktâ görülmektedir. Genel olarak kabul edildiği üzere «şahsiyet» bir ferdin özelliklerinin ve temayüllerinin umumî «Gestalt» (2) kalitesine işaret eder. Bundan başka hemen genel olarak kabul edildiği gibi çalışmalar,

(1) S. Stansfeld Sargent, **Social Psychology** (New York: The Ronald Press Company, 1950) s. 48

(2) Bir şahsın muayyen bazı hususiyetler gösteren karakteristik vasıflarının, temayüllerini ve bütün hayat, tecrübelerinin, şahsiyetin diğer unsurları ile tamamlanarak, tekâmül etmiş ve kemâle ermiş "bütünü"; bu bütünün kendisini meydana getiren unsurlardan istihracı kabil olmadığı gibi bütünü teşkil eden unsurların sadece hey'eti mecmuası da sayılamaz.

şahsiyetle ilgili olarak, irsiyet - çevre münasebetleri yönüne çevrildiği takdirde, bu pek muğlak gestalt, tatminkâr ve maksada uygun bir şekilde incelenmiş olur.

Burada, derhal haklı bir suâl aklımıza gelebilir; bu kadar kompleks bir fenomeni, cevherine herhangi bir zarar vermeksizin, tahlil etmek kabil olur mu? Bazı psikologlar şahsiyet anlamı üzerinde yapılacak çalışmaların, bu fenomeni teşkil eden unsurları ayırmaksızın bir bütün olarak yapılması gerektiği fikrindedirler. Bazıları ise bu görüşe katılmayıp aksini savunmuşlardır. Meselâ, Stagner'e göre: Şahsiyetin tahlili, kullanılan metod bu tahlile uygun olduğu takdirde, kabil olabilir. Nitekim ısı, renk, kaynama derecesi, hacim, basınç gibi değişgenlere izafeten su, cevheri bozulmaksızın, tetkike tâbi tutulabilmektedir. Eğer tahlilde uygun unsurlar seçilebilirse, şahsiyet de, bütünlüğüne zarar verilmeksizin, tahlile tâbi tutulabilir. Bu tavsiyeye uyararak şahsiyetin üç önemli unsurunu ayırt etmek mümkündür. Bunlar mizaç, hususiyet ve tavırdır. Şüphe yokki adı geçen bu unsurlar şahsiyetin yegâne unsurları olmayıp ancak bariz üç cephesidir. (3)

MİZAÇ : Çevremizde bulunan bazı arkadaşlarımızı «sıcak kanlı», «soğukkanlı», «ateşli mizaçlı», «çabuk kızan» gibi niteliklerle tarif ederiz. Bunun gibi bazı fertler hemen her durumda «mubalağâlı» hareket ederler. Herşey onlar için «pek harikulâde», «pek feykalâde» dir. Yine bazı fertleri «Kötümser», «kendi içine kapanmış» olarak, diğer bazılarını «geçinilmesi kolay», «istiflerini bozmayan», diye vasıflandırırız. Bu ferdî farklılıklar, uzun zamandır bilinmektedir. Bunlar, mizaç farklılıkları olarak isimlendirilmişlerdir. (4) Davranışın bu vasıfları bio-kimyasal bünyenin tabiatına yakın olarak bağlıdır. Genel olarak kabul edildiği üzere, bu mizaç farklılıkları irsiyet prensiplerinin kesin etkisi altındadırlar. Mamafih, mizaç alanındaki tetkikler mahdut bir sahaya inhisar etmiştir.

HUSUSİYETLER : Murphy hususiyetleri «bir şahsı diğerinden ayırdeden herhangi bir şey» olarak târif etmiştir. (5) Stagner «mevcut sosyal durumun doğuracağı sonuçları sezerek bu duruma uygun hareket etme kabiliyeti» olarak tarif eder. (6) Şahsiyet psikolojisi alanında pek seçkin bir yazar olan Gordon W. Allport hususiyetleri şöyle tarif eder: Ferde mahsus umumileşmiş ve temerküz etmiş nuropsychic sis-

(3) Sargent, op. cit., S. 55

(4) Charles M. Harsh and H. G. Schrickel, **Personality**, (New York : The Ronal Press Company, 1950) S. 7.

(5) Sargent, op. cit., S.51.

(6) İbid., S. 51.

tem; bu sistemin özelliği tesir bakımından eşit birçok "muharrikler yaratabilen ve müstesap olduğu kadar içten de doğabilen müstekar eş davranış şekilleri doğurabilen ve bunlara istikamet veren bir kabiliyet ihtiva etmesidir. (7)

Tahakküm yahut tâbi olmak, alâkanın dışarıya çevrilmesi yahut içe çevrilmesi, kendi kendine yeterlik, v.s. genel olarak hususiyet kategorileri olarak kabul edilir.

Bu sahada yapılan tetkikler, hususiyetlerin, mizaçtan çok daha fazla çevrenin etkisi altında olduğunu göstermiştir.

TAVIRLAR : Umumiyetle kabul edilmişirki tavırlar bir şahsa bir objeye veya bir duruma karşı, oldukça inatçı ve muhitin öğrettiği, müsbet veya menfi hareket temayüldür. (8) Muhtelif çalışmalar göstermiştir ki, tavırlar ferdin bulunduğu sosyal çevrenin etkisi altındadırlar ve başkalarından öğrenilirler; Tavırlar, umumî yahut hususî olabilirler; bir şahsın, muayyen bir şahsa, yahut umumî olarak yabancılara, yahut bir hükümet sistemine karşı tavrı olabilirler. Hususiyetlerle, umumileşmiş tavırlar arasında kesin bir hat çizmek ve kesin olarak bunları birbirinden ayırabilmek oldukça güçtür. Stagner'e göre tavırlarla hususiyetlere arasındaki fark sadece bir derece farkıdır. Tavırlar, onun ifadesine nazaran, hususiyetlerden daha fazla spesifik ve daha az umumîdir; fakat aralarında kesin bir hat çizmek hemen de imkânsızdır (9)

B. Şahsiyet Taalluk Eden Bazı Düşünceler.

Şahsiyetin unsurları hakkında yukardaki kısa izahtan sonra şimdi buna taalluk eden ve umumiyetle kabul edilmiş olan bazı düşünceleri hulâsa etmekte fayda vardır.

1. Genel olarak kabul edildiği üzere yeni doğmuş bir bebek fevkalâde plastik, yani pek kolay şekil verilebilen bir varlıktır; diğer insan fertlerinden de bir çok hususlarda farklıdır.

Bir insan tabiatına sahip olmakla beraber henüz bir şahsiyeti yoktur. Hatta bazı sosyoloğların iddialarına göre yeni doğan bir çocuk zekâdan, idrakten, ahlâktan, kısaca ve en geniş manasıyla, insana has vasıflardan mahrumdur. Bütün bu vasıflar karşılıklı sosyal tesirler neticesi olarak doğar (10)

(7) Harsh, op. cit., S. 314.

(8) Sargent, op. cit., S. 143.

(9) Ross Stagner, *Psychology of Personality* (New York : McGraw-Hill Book Company, INC., 1937) S. 167.

(10) Howard Becker, *Merriage and the Family*, (Boston : D. C. Heath and Company, 1940) S.131.

Bugün kabul edilmektedir ki şahsiyet ne yalnız bir irsiyet meselesi ne de sadece ferdî bir tekâmüldür. Şahsiyet biyolojik bünye fizikî yapılış ve sosyo-kültürel çevrenin empoze ettiği hudutlar içinde doğabilir ve tekâmül edebilir. Bu üç faktörün, hususiyle sosyo-kültürel faktörün, karşılıklı ve girift etkileriyle şahsiyet mevcut olabilir ve fonksiyonunu yapabilir. (11)

2. Bazı psikologların bilhassa «Freud» un görüşüne mensup olanların kanaatlarına göre bebeğin şahsiyetinin şekil alma hususundaki en yüksek yumuşaklığı (plasticity) hayatın ilk yıllarında mevcuttur. Çocukta karakter teşekkülü ilk aylar ve senelerde kendini gösterir ve yedi yaşında çocuğun karakteri teşekkül etmiş bulunur. Bu ilk aylar ve senelerde aile müessesesi, çocukla umumî kültür arasında mühim ve yeğâne mutavassıttır. (12)

3. Tam gelişmiş bir şahsiyet, irsiyetin, yavaş yavaş olgunlaşmanın, ana ve babanın durumunun, şahsî-sosyal şartların ve umumî kültürün etkisiyle teşekkül eder. Bunlardan yalnız umumî kültür bir cemiyete mensup fertlerin müşterek malı olması itibariyle diğer faktörler, fertler arasındaki şahsiyet farklılıklarını meydana getiren unsurlardır. (13)

4. Umumiyetle kabul edilmiştir ki şahsiyetin tekâmülüne tesir eden faktörlerin en mühimi ailedir.

C. Çocuğun Aile Muhitindeki İlk Tecrübeleri

Psikologlar, psikiyatristler, sosyologlar ve kriminologlar müştereken kabul etmişlerdir ki çocuğun aile muhiti içindeki ilk tecrübeleri, şahsiyetin tekâmülünde şekil veren sosyal tesirlerin en başta gelenidir. Bununla beraber aile yuvasının hangi cephesinin en fazla tesirli olduğu ve şahsiyetin hangi cephesinin en fazla tesir altında kaldığı hususu üzerinde bir anlaşma olamamıştır.

Bazı yazarlar fertlere ait fikirlerin, tavırların, hususiyetlerin, arzuların, saiklerin ve itilmelerin, -muhtemelen- tamamıyla, ferdin içinde yaşadığı sosyal çevrenin etkisiyle tayin edildiği fikrini ileri sürerler, Sosyologlar tesir bakımından ve grup içindeki azaların birbirleriyle münasebetleri yönünden iki mühim grubu birbirinden ayırt ederler. Bunlar «aslî guruplar» (primary groups) ve «Tâlî guruplar» (secondary groups) olarak isimlendirilmişlerdir, «Primary groups» tabiri sosyoloji diline

(11) İbid., S. 131.

(12) Robert F. Winch, "The Study of the personality in the Family Setting" *Social Force*, 28 (March, 1950) S. 310-16.

(13) İbid., S. 311.

C. H. Cooley adında bir Amerikalı sosyolog tarafından kazandırılmıştır. Bu tâbirle muayyen bazı topluluklar ifade edilmek istenilmiştir. Mese-lâ, aile, çocukların oyun mahalli ve komşular (mahalle) aslî gruba dahildir. Bu gruplar nisbeten küçük ve mahduttur. Cooley bunları «İnsan tabiatının beslendiği mahal» olarak vasıflandırmıştır

Cooley'in aslî guruptan kasdi şudur:

“Aslî gruptan kastım samimi, yüzyüze temasları ve kooperasyonları karakterize eden guruplardır. Bunlar muhtelif mânalarda aslî gruplardır; fakat bilhassa sosyal tabiatın ve fertlerin fikirlerinin teşekkülünde esas olmaları itibariyle aslî gruplardır.” (14)

Talî gruplarda (Secondary groups) azalar arasındaki münasebetler yüzyüze değildir ve insan faaliyetlerinin bütün sahasını kaplar. Burada bizim mevzuumuz aslî gruplardan biri olan ve en mühimi addedilen ailedir.

Aile, hemen bütün insanlık topluluğunda müşterek olan aslî grup-tur. Çocuk bir aile grubu içinde doğar ve genel olarak erginlik yaşına kadar bu grup içinde yaşar. Ailesinin fertlerinden gelen ve bu aile grubunu idare eden örf, âdet ve geleneklerin derin tesirleri altındadır. Doğumundan beş yaşına kadar neuromuscular tekâmül, şaşırtıcı bir hız arzeder. Öğrenme kabiliyeti ve hafıza devamlı surette artar; kavrama hassası tekâmül eder; adelî kuvvet, fizikî engellerin yenilmelerini temin edecek şekilde, inkişaf bulur. Kavrayışın tekâmül ve konuşma kabiliyeti dolayısıyla lisan, yani kelime bilgisi, sürekli bir şekilde inkişaf eder. (15)

Yen doğan bir bebeğin başlıca ihtiyacı biyolojik mahiyettedir; anne bu ihtiyaçları tatmin edendir. Bu itibarla çocuk büyüdükçe anne, müspet bir değer kazanır. Baba, erkek ve kız kardeşler çocuğa ihtimam gösterirler, ve muhtelif ihtiyaçlarını anneyle beraber tatmin ederler; bu arzuların tatmini neticesinde onlar da çocuğun nazarından müspet bir değere sahiptirler. Üç yaşına kadar çocuk yürüme ve koşma, yani bir yerden başka bir yere hareket, kabiliyetine erişir. Oyuncak ve arkadaşlarla oynamasını öğrenir. İşte bu noktada çocuğun umumî bir hava içine girişine şahit oluruz. Burada yavaş yavaş sosyal muhite intibak başlar. Buna «Sociability» yahut «Cemiyete uyabilme» vetiresi diyebiliriz. Bunun aksi bir durumda yâni çocuğun anne, baba ve diğerleri ile ilk temasları gayri müsait şartlar altında vukubulmuş ve edindiği ilk tecrübeler nahoş ise çocuk başkalarına karşı pek muhtemelen müsait bir ta-

(14) Charles H. Cooley, **Human Nature and the Social Order** (New York: Charles Svrabrer's Sons, 1902).

(15) Harsh, op. cit., S. 85.

vır takınamayacak ve belki cemiyetten uzak kalan mizantropik bir şahsiyet iktisap edecektir.

Kısaca, aile içinde çocuk, âdetlerin, geleneklerin, örflerin, tavırların, kıymet hükümlerinin cemiyetçe kabul edilmiş örneklerini öğrenir ve iktisap eder. Başka bir deyimle, çocuk «sosyal kaideler»i iktisap eder. Muayyen bir cemiyete ait bu sosyal kaideler öğrenilirken aynı zamanda aileden aileye değişen hususî tavırları ve kıymet hükümlerini de kazanır.

Sosyoloğlar umumiyetle çocuğun şahsiyetinin tekâmülünde müesir olan ailenin üç mühim cephesini tetkike tâbi tutmuşlardır.

- 1 — Ana baba arasındaki karşılıklı münasebet.
- 2 — Çocukla ana baba arasındaki karşılıklı münasebet.
- 3 — Kardeşler arasındaki münasebet.

Şimdi bunları sırasıyla tetkik edelim.

1. *Ana Baba arasındaki Karşılıklı Münasebet :*

Hiç şüphe yok ki ana baba arasındaki ahenkli münasebet çocukta kararlı ve iyi gelişmiş bir şahsiyetin teşekkül etmesinde mühim bir faktördür. Çocuk ana ve babasına hayrandır ve kendi hüviyetini ebeveynin her birinin hüviyetiyle karıştırmıştır. Ebeveyn arasındaki çatışma çocuğun şahsiyetinde kendi kendisiyle muhalefet şeklinde yerleşir. (16)

Hattwish, sosyal davranışla ailedeki muhtelif faktörlerin münasebetleri üzerinde yaptığı araştırmalarda gayet manidar müsbet ilgiler bulmuştur. Meselâ, evdeki gerginlikle çocuğun davranışları arasında muhakkak bir ilgi vardır. Kıskançlık, egoizm, korku, hislerde karışıklık, kavgacılık gibi hususlar aile muhitindeki gerginlikle yakinen ilgili görülmektedir. Genel olarak bunlar emniyetsizliğin yahut kararsızlığın işaretleri olarak kabul edilir. Reuter'e göre doğumdan itibaren fertler emniyetsizlik duygusu ile pençeleşmek zorundadırlar. Evdeki kararsız durum ve yıkılan bir aile yuvası şahsiyetin normal tekâmülüne mani olan mühim bir faktördür; çünkü bu biçim bir aile çevresi, emniyet duygusunu silip süpüren, bir afettir. (17) Reuter'in burada "emniyet" ten kasdı, ana ve babanın meydana getirdiği samimî birliğe mensup olmak, sevgi, kendine itimat ve hürriyetten müteşekkil bir duygudur. (18) Bu alanda yapılan birçok çalışmalar göstermiştir ki çocuğun güvenine

(16) Sargent, op. cit., S. 164.

(17) Edward Byron Reuter, **The Family** (New York: McGraw-Hill Book Company, Inc., 1937) S. 328-29.

(18) Ibid., S. 328-29.

vurulan en şiddetli darbe, ana veya babasından yahut her ikisinden tam uzaklaşması keyfiyetidir.

Ailede huzursuzluk başgösterince çocuk taraflardan birini tutmağa meyleder, fakat, aynı zamanda diğer tarafı kaybetmesinden dolayı da müteessirdir. (19)

Şu halde sıhhatli bir şahsiyetin gelişmesi, büyük miyasta, iyi ve cemiyetçe kabul edilen normlara sahip ana-baba modeline dayanmaktadır. Çocukluğun ilk çağlarında küçükler ana-babanın her ikisinin şahsiyetine bürünürler, hususiyetleri ve tavırları onlardan iktisap ederler. Çocuk bundan başka ana ve babasının rolünün oynar. Birçok yazarlar bu "rol-alma" keyfiyetinin çocuğun şahsiyetinin tekâmülündeki ehemmiyeti üzerinde müttefiktirler.

Ebeveyn arasında ahenkli münasebetin olmayışı çocuğun ilerde hayata uymasına mani olan tehlikeli bir misaldir; zira çocuk büyüdüğü zaman mütemadiyen ana ve babasının rolünü oynamakta devam edecektir. Bundan başka ebeveynin hüviyetine bürünme keyfiyeti bazı ahvalde münasip şekilde olmayabilir. Aşağıda vereceğimiz misal bu ebeveyn hüviyetine bürünmenin yanlış bir istikamette nasıl inkişaf ettiğini gösterir.

"Evet, bilhassa ona (babasına) karşı muğberdim. Bunun sebebi annemle mütemadiyen kavga etmiş olmasıdır. Aralarında anlaşmazlık çıktığı zaman annem mütemadiyen acı acı ağlardı; bu hâl bir müddet için onda sinir hastalığına sebep oldu... Çok küçükken böyle zamanlarda yatağıma saklanırdım. Ama eğer bu kavgalar şimdi olsa, eminim ki babama karşı kuvvet kullanmakta aslâ tereddüt etmem." 20)

Çocuk burada, erkek olmasına rağmen, annesinin hüviyetine bürünmüştür.

Bugün bütün yazarlarca kabul edilmiştir ki, ebeveyn arasındaki nahoş durum çocukta güvensizlik, gerginlik ve dünyayı tehlikeli bir yer olarak görme duygularını alabildiğine inkişaf ettirmektedir.

2. *Çocukla ana baba arasındaki karşılıklı münasebet : Sevgi duygusu etrafında toplanan problemler.*

Şahsiyetin tekâmülünde ana-baba ile çocuk arasındaki karşılıklı münasebet mühim bir mevki işgal eder. Ana ve babanın tavırları çocuğa tatbik edilen disiplin tekniğinde kendini gösterir. Bu disiplin tekniği aileden aileye değişir. Hiç şüphe yok ki disiplin tarzı çocuğun ana ve

(19) Hornell Hart, **Personality and the Family** (New York : D. C. Heath and Company, 1941) S. 211.

(20) Stagner, op. cit., S. 308.

babasına karşı takınacağı tavra tesir edeceği gibi muhitine karşı takınacağı tavıra da tesir edecektir.

Ebeveynle çocuk arasındaki karşılıklı münasebetlerde disiplin meselesi ile ilgili bazı durumları kısaca ele almakta fayda vardır.

Çocuğu himaye ve lüzumundan fazla himaye : Fiziki olarak çocuğun korunması ana ve babaya düşen bir vazifedir. İnsan yavrusu karakteristik bir surette yardıma ve hayatını idame ettirebilmek için muhafazaya muhtaçtır. Bu yardım ve muhafaza keyfiyeti, hiç şüphe yok ki yalnız maddî tehlikelerden korumaya inhisar etmeyip ruhî ve sosyolojik cepheleri de kaplar.

Çocuk doğumdan itibaren uzunca bir müddet son derece egoist bir mahlûktur. Biyolojik ihtiyaçları sebebiyle daimî bir ihtimama muhtaçtır. ve bunun tatminini mütemadiyen ister. Eğer ebeveyn, çocuğun taleplerini hiç bir tahdide tâbi tutmaksızın, tatmin yolunu tutmuşlarsa çocuk son derece bencil bir karakter inkişaf ettirecektir.

Lüzumundan fazla ebeveynin yardımına ve muhafazasına mazhar olmuş bir çocuk umumiyetle şımarık, egoist, daima talep eden ve tatmin olmıyan ve bütün harekâtını şahsî menfaatine göre ayarlayan, arzularının tatmin edilmemesi halinde ve sukutu-hayaller karşısında tolerans sahibi olamıyan, otoriteye isyankâr, mütemadî bir dikkat ve alâka isteyen ve mesuliyet hissinden mahrum bir şahsiyet inkişaf ettirir. (21)

Çocuğun ana ve baba tarafından istenmemesi : Bu keyfiyet muhtelif sebeplerle tezahür edebilir. Burada bu sebepleri mütalâaya maalesef imkân yoktur; Bu sebeple kısaca asıl konuya temas edeceğiz.

Çocuğun ana ve babası tarafından sevildiğini, istendiğini bilmesi normal bir şahsiyetin tekâmülü için elzem olan faktörlerden en mühimidir denilebilir. Ret, yahut sevgi ve alâkadan mahrumiyet çocuğun emniyet hissini kökünden yok edebilir. Umumiyetle buna maruz kalan çocuklar korkak, emniyet hissinden mahrum, mütemadiyen alâka ve şefkat arayan, kıskanç, menfi ve başkalarına sevgi göstermekte yahut kendilerine gösterilen ilgiyi kabulde güçlük çeken bir karaktere sahiptirler. (22)

Disiplin tekniği ile ilgili problemler : Çocuğun doğru ve yanlış hakkındaki ilk fikri, hareketlerinden dolayı cezalandırılması yahut mükâfatlandırılması sebebiyle doğar. Bu sebeple, ana baba hangi hareketin mükâfata lâyık hangi hareketin cezaya müstehak olduğu hususunda mutlak anlaşmış olmalıdırlar. Burada disiplin problemini bir kaç kısma ayırarak tetkik etmek mümkündür.

(21) James C. Coleman, **Abnormal Psychology and Modern Life**, (Chicago : Scott, Foresman and Company, 1950) S. 117.

(22) Ibid., S. 121

a. *Son derece sert disiplin* : Ebeveynin tavırları sert ve elâstikiyetten mahrum, buna uygun olarak verilen cezaların son derece şiddetli olduğu hallerde, yüksek ahlâk normlarının ve prensiplerinin çocuk tarafından benimsendiğine şahit olunur. Bu, çocuğu kendi davranışlarına karşı oldukça sert tenkitlere sevk eder. Bazen ileri derecedeki şiddetli disiplin çocuğu bu tahditlere karşı isyana sevk ederek tamamiyle aksi bir istikamete de götürebilir. Coleman böyle bir disiplin altında yetişen çocukların karakterini şöyle tarif eder :

“Hatalı bir hareketten dolayı çocuğun kendisini şiddetle muaheze etmesi itiyadı; başkalarının kendi hareketini tasvip etmeleri için ileri bir ihtiyaç; ekseriya menfi ve cemiyetin kabul etmediği hareketlere tevessül ve etrafındakilere karşı düşmanca duygular.” 23)

b. *Disiplinde kararlılık* : Büyümekte olan bir çocuğa uygun ceza vermek yahut arzularını uygun şekilde tahditlere tâbi tutmak çocuğun ilerde iktisap edeceği şahsiyetin tabiatında pek mühim bir rol oynar. Mükâfat ve ceza çocuğa hangi hareketten kaçınacağını, yahut hangi hareketi yapacağını öğretir. Ebeveynin disiplin prensiplerinde kararlılık varsa, yahut başka bir deyimle, çocuğu bir hareketinden dolayı cezalandırmışlar ve aynı hareketin tekrarında mükâfatlandırmışlar, yahut alâkasız kalmışlarsa çocuk, doğru ve yanlış hakkındaki kanaatlerinde, kelimenin tam manasiyle, “şaşkınna” döner. Birbirini tutmayan disiplin umumiyetle kararlı kıymet hükümlerinin teşekkülüne manidir. Bundan başka çocuk ilerde bir problemin halli karşısında kaldığı takdirde karar vermekte güçlük çekecektir.

3. *Kardeşler arasındaki münasebet*

Umumiyetle kardeşler arasındaki münasebet, aile efradı tarafından, rekabete doğru yöneltilir. Bu durum çocuğun şahsiyetinde bazı düzensizliklere sebep olabilir. Coleman'a göre eğer bir çocuk ana ve babasının sevgi ve şefkatinin kendisinden ziyade kardeşine doğru yöneltildiğini hissederse, yahut aileye yeni bir bebeğin iltihakiyle çocuk, eskisi gibi dikkat ve alâka merkezi olmadığını ve evvelce kendisine gösterilen şefkat ve dikkatin kardeşi etrafında toplandığı hissine kapılırsa bir müddet sonra şahsiyetinde bazı düzensizliklerin meydana çıktığına şahit oluruz. Bu türlü kardeş rekabeti çocuğu emniyetsizliğe ve yalnızlığa doğru sevkeder. Eğer bu hal çocuğa kendisinin artık ebeveyni tarafından istenmediği, çok kere konu komşunun dediği gibi “Pabucunun dama atıldığı”, hissini telkin ederse çocuğun anti-sosyal bir hareket tarzına doğru gitmesi pek mümkündür. Hattâ bazı ahvalde sırf ebe-

veynin alâkasını yeniden çekebilmek için onlar tarafından men edilmiş bir harekete dahi baş vurur. Ebeveyni tarafından cezaya çarpılmak bile onun için kıymetli olan alâkanın bir şeklidir.

İkinci Kısım

Boşanma ve boşanmanın şahsiyetin tekâmülündeki muhtemel etkileri

Boşanma nedir? Hiç şüphe yok ki boşanma aile birliğinde yeni gözüken bir çözülme yahut bir düzensizlik değildir. Bu konuda yapılan araştırmalar göstermiştir ki iptidaî kavimler arasında da boşanma oldukça yaygındır ve karı koca herhangi bir sebepten dolayı kolayca boşanabilirler. Mamafih bazı iptidaî kavimlerde boşanmanın görülmediği de varittir. Sylvester A. Sieber tetkikleri sonunda vardığı netice boşanmanın yahut ayrılmanın bazı iptidaî kavimlerde, hususiyle bir çocuğun doğumundan sonra, bulunmadığı yolundadır.

Eski cemiyetlerde, meselâ Çin'de, Japonya'da, Müslüman topluluğunda hasılı patriyarkal aile sisteminin hâkim olduğu cemiyetlerde boşanma hakkı yalnız kocaya tanınmış bir imtiyazdı. Patriarkal ailenin zevali ile, bilhassa son asırlarda evliliğin tamamıyla şahsî bir mesele olarak telâkkisinden sonra, bu hak yavaş yavaş karı ve kocanın her birine tanınmıştır.

Clement S. Mihanovich'e göre boşanma, ailenin çökme sebebi değildir; bilâkis boşanma ailedeki çözülmenin tesiriyle meydana çıkar ve kanun tarafından evlilik birliğinin sona erdiği kabul edilerek eşler arasındaki mükellefiyetlere ve imtiyazlara son verir. (24)

Türk hukukunda evlilik birliğinin zevali iki grup altında toplanır. Birinci grup daimî zeval; ikinci grup evlilik birliğinin muvakkaten tatlidir. Boşanma bu gruplardan birincisine dahil olup Medenî Kanunun göstermiş olduğu sebeplere dayanarak karı veya kocadan birinin talebi üzerine evlilik birliğinin kat'i ve daimî zevalidir.

Biz burada evliliğin zevalini kanunî cepheden tetkikten ziyade ailenin çözülmesinin çocuk üzerindeki muhtemel tesirlerini inceliyeceğiz.

B. Aile Birliğinin çözülmesi çocuğun şahsiyetindeki düzensizliklerin bir faktörü olabilir mi ?

Umumiyetle kabul edildiği üzere normal aile ana baba ve çocukların meydana getirdiği birbirlerine oldukça kuvvetli bağlarla bağlanmış samimî bir birlik ve normal şahsiyetin teşekkülünde mühim tesiri olan

aslî gruptur. Çocukluğun ilk yıllarında, aile vasıtasıyla, düşünce, duygu, sosyal kaideler ve kıymet hükümleri öğrenilir; bu ilk yılların tecrübeleri şahsın hayatı boyunca devamlı ve zorlu bir tesir icra ederler. Şu halde, şahsiyetin beşiği olarak kabul edilen ailenin normal fonksiyonunu yapması veya yapamaması şüphe yok ki şahsiyet tetkikinde pek önemlidir.

Acaba normal aile bir çocuğa ne verebilir; yahut normal ailenin fonksiyonu nedir? Ailenin birinci vazifesi hiç şüphe yok ki çocuklarına karşıdır. Aile bebeğe yeter derecede bir refah temin ederek onun beslenmesi ve korunması ile mükelleftir. Çocuğa lüzumlu tahsil ve terbiyeyi vermek suretiyle cemiyetin kaidelerine riayeti, hemcinsleriyle münasebetinde anlayışlı ve müsamahakâr olmayı, hayat mücadelesinde karşılaştığı problemleri yenebilmeyi ve nihayet kendi sırası geldiği zaman iyi bir ana veya baba olmayı öğretmelidir. Çocuklarına bunları temin edemiyen aile normal fonksiyonunu yapmakta muvaffakiyetsizliğe uğramış sayılır. Ailedeki gerginlik, kronik kavgalar ebeveynlerden birinin ölümü, ayrılık, boşanma, terk gibi faktörler çocuğun ihtiyacı olan sağlam bir aile muhitini temin edemez. Bu suretle normal aile vasıflarını kaybeden yuvaları biz "Düzensiz Yuva" olarak isimlendireceğiz. Düzensiz yuvalar, psikolojik yahut fizikî olarak, düzensiz olabilir. Psikolojik düzensiz yuvalar, ana babanın birlikte yaşamasına rağmen daimi kavgalar, çekişmeler, disiplinde istikrarsızlık v.s sebepleriyle düzensizdirler. Bu türlü aile muhitlerinde çocuklar, bir taraftan öbür tarafa itilirler. Ailedeki huzursuzluk çocuğun sinirli ve korkak olmasına ve ekseriya etrafına karşı düşmanca hisler beslemesinin âmilidir. Fizikî düzensiz yuvalarda ana veya baba veya her ikisi birden ölüm, ayrılık, boşanma ve terk sebepleriyle çocuğun muhitinden çekilip gitmişlerdir. Biz burada "düzensiz yuva" tâbirini ebeveynin ayrılması veya boşanması suretiyle normal aile vasfını kaybeden aileler için kullanacağız.

Çocuğun ilk hissi tekâmülü muhakkak ve kat'î olarak ana babasına, bilhassa ana-babanın birbirleriyle olan münasebetlerindeki ahenge bağlıdır. Çocuk umumiyetle ana ve babasıyla iftihar eder. Aralarında sevgi, itimat ve samimiyet vardır. Onların tavsiyelerine, her sahada yardımlarına ve ahlâkî önderliklerine muhtaçtır. Çocuğun nazarında anası ve babası "en mükemmelin" temsilcileridir. Babası "diğer babaların en kuvvetlisi" annesi "en güzelidir". İşte çocuğun gözünde "en mükemmelin" temsilcileri birbirleriyle aşikâr ve kat'î bir muhalefete düşmüşlerse bunun tesiri çocuk üzerinde oldukça şiddetlidir. Çocuk, ebeveynlerden biriyle muhalefet haline düşmeksizin, diğerine karşı sadakatini muhafaza edemiyecektir. Eğer ana baba bu kavgalar neticesi ayrılmışlar

veya boşanmışlar ise çocuk sosyal durumu bakımından bir aşağılık duygusuna da düşebilir. Bilindiği gibi bu aşağılık duygusu, hayatta muvaffak ve mes'ut olmanın, yenilmesi güç bir düşmandır. Ana ve babaya sahip olmak çocuk için sosyal emniyetin mühim bir unsurudur. (25) Ebeveynlerden birinin kaybı çocuğu normal emniyet kaynaklarının en mühiminden mahrum edecektir. Emniyet dolayısıyla tekâmülü muhtemel olan kendine itimat hissinden mahrum olmak çocuğu muhitine intibakta mutlak bir muvaffakiyetsizliğe uğratar. Boşanmadan evvelki kavgalar, çekişmeler ve gerginlik çocuğun şahsiyetinde bir gerginlik olarak yerleşir ve gelişir. Bazı araştırmaların işaret ettiklerine göre boşanma ile normal aile fonksiyonunu kaybeden ailenin çocukları, diğer çocuklara nisbetle daha fazla alıngan, çok kerre mütecaviz ve geçinilmesi kolay olmayan bir tabiata sahiptirler.

Boşanmanın belki en zararlı neticelerinden biri çocuğun baba veya anasının dikkat, ihtimam ve tesirinden uzak kalmasıdır. Çocuk pek mükemmel bir taklitçidir; kendi hareketlerine örnek olarak ana-babanın hareketlerini alır. Bundan başka, evvelce işaret edildiği gibi, sırasıyla anasının ve babsının rolünü oynar ve onların şahsiyetlerine bürünür. Boşanma neticesinde ebeveynin biri çocuğun muhitinden çekilip gider ve bu suretle çocuk hareketlerine misal olarak almağa mecbur olduğu bir örneği kaybeder. Anne tarafından büyütülmek mecburiyetinde olan bir erkek çocuk önünde bir erkek modeli olmadığı için hareketlerini bu modele göre ayarlamak imkânından kat'î olarak mahrumdur. Babanın hüviyetine bürünmek imkânsızdır ve erkeğe has hareketlerin taklidi ve öğrenilmesi, önünde bir misal olmadığı için, pek müşküldür. Diyebiliriz ki anası tarafından büyütülen bir erkek çocuk ileride iyi bir baba olmak imkânını yarı yarıya kaybetmiştir. Bunun aksi bir hal kız çocuk, babası tarafından büyütüldüğü zaman ortaya çıkabilir.

Normal ailede yetişen çocuklarla düzensiz aile muhitinde büyüyen çocuklar arasında yapılan bir mukayesede Caven, ikinci tip ailelerden gelen çocukların birincilere nisbetle daha fazla neorotic ve istikrarsız bir şahsiyete sahip oldukları neticesine varmıştır.

Evdeki gerginliğin ve normal aile hayatından mahrumiyetin çocukların mektep durumları üzerinde de etkileri olduğu müşahede edilmiştir. Curtis'in düzensiz ailelerden gelen 300 lise talebesi ile normal ailelerden gelen 300 lise talebesini mukayese eden çalışması düzensiz aile çocuklarının diğerlerine nisbetle, mektepteki muvaffakiyet derece-

(25) Hart, op. cit., S. 276.

lerinin oldukça düşük olduğu yolundadır. (26) Çalışmada mukayese grupları zekâ, cinsiyet, milliyet, yaş ve sınıflar birbirlerine eş olarak fevkalâde dikkatle seçmişlerdir. Bu bakımdan çocukların mektepteki kötü durumlarının en yakın sebebi olarak düzensiz aile çevresi gösterilebilir. Bu türlü aile muhiti çocuğu çeşitli düzensizliklere ve gerginliklere maruz bıraktığı için dikkatini okul ödevlerine teksiften men ederek normal ve yeter bir muvaffakiyet göstermesine muhakkak ki bir engel teşkil etmektedir.

Düzensiz aile ile muhite intibak edememe arasında yakın bir ilgi olduğu bugün istatistiklerle gösterilen bir keyfiyettir. Buna bir misal olarak Menut'un yapmış olduğu oldukça etraflı bir tetkik zikredilebilir. Menut, Paris okullarında sosyal davranışlarında ve hareketlerinde düzensizlik ve bozukluk gösteren 839 çocuğa 10.000 çocukla mukayese etmek imkânını bulmuş ve "Problem Çocuk" telâkki edilen çocukların % 66 sının düzensiz yuvalardan ve ancak % 12 sinin normal ailelerden geldiklerini tesbit etmiştir. (27)

Yukarda göstermiş olduğumuz faktörler neticesi düzensiz ailede büyüyen çocuklar umumiyetle sosyal hayatlarında "Problem Çocuk" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hal, hiç şüphe yok ki, çocuğun muhitine intibakta hatırı sayılır bir güçlkle mücadele ettiğine işarettir. Sosyal hayatta bu muhite intibak edemeyiş, büyük bir ihtimalle, çocuğu davranışlarında mühim hatalara sevkedebilir. İşte bu noktada gayet ehemmiyetli bir soru ile karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz. Acaba düzensiz ailelerin çocuk suçluluğu üzerine tesiri var mıdır? Bu problem başlı başına tetkik konusu olabilecek bir karakter ve önem taşımakla beraber, şimdilik biz konuya kısaca temasla yetineceğiz.

Düzensiz ailelerin çocuk suçluluğu üzerinde ne derece tesirli olduğu sorusuna maalesef memleketimiz bakımından bir cevap vermek imkânını bulamadık. Zira, yapılan araştırmalar ve istatistikler bu mevzu da bize bir fikir verecek mahiyette değildir. Yabancı memleketlerde bu sahada bir hayli çalışma yapılmış ve bazı manidar sonuçlar da elde edilmiştir. Çocuk suçluluğu ile düzensiz aile münasebetlerini araştırmakta hiç şüphe yok ki büyük bir isabet vardır. Ailenin, şahsiyetin tekâmülündeki rolü düşünülürse, cemiyetin bu pek ehemmiyetli aslî grubunun, bu yönden de tetkike tâbi tutulması bir zarurettir.

(26) E. A. Cutis, and C. L. Nemzelin, "The relation of Certain unsettled Home Conditions to Academic Success of High School Pupils" **C. Social Psychology**, 9: 419-435, 1938.

(27) John Bowlby, **Maternal Care and Mental Health** (Geneva: World Health Organization, 1952) S. 12.

Evvelce işaret edildiği gibi, hayatın ilk yıllarında düşünüşün, duygunun, sosyal kaidelerin, kıymet hükümlerinin ve tavırların esasları çocuk tarafından aile vasıtasıyla iktisap edilir. Bu ilk yılların tecrübeleri şahsın ilerdeki hayatında devamlı ve inatçı bir tesir yapar. Şu halde bir ailede anti-sosyal âdetler ve kıymet hükümleri devamlı yahut kronik olarak mevcut ise, yahut aile çevresindeki mütemadî kavgalar, çekişmeler ve huzursuzluk sebebiyle çocuk nahos etkiler icra eden bir atmosfer altında yaşamağa zorlanmışsa, çocuğun ailedeki anti-sosyal âdetleri ve tavırları öğrenmesi pek tabii olabileceği gibi, umumî huzursuzluk sebebiyle bazı davranış hatalarına düşmesi de mümkündür.

1912 de Breckinridge ve Abbott'un yapmış olduğu bir araştırmada 13.000 suçlu çocuğun % 34 ü boşanma, ayrılık v.s gibi sebeplerle düzensiz yuva durumunu iktisap etmiş ailelerden gelmiştir. (28)

Philadelphia'da yapılan bir araştırmada suçlu çocuklardan % 47 si düzensiz yuvalarda yetişmişlerdir. (29) John Slowson, New York eyaletinde yapmış olduğu bir tetkikte suçlu çocukların % 45 şinin düzensiz yuvalara mensup olduğunu tesbit etmiştir. (30) Burt ve Shideler'in mukayeseli tetkiki suçlu çocuklar arasındaki düzensiz yuvaların suçlu olmıyan çocuklara nisbetle iki misli olduğunu göstermektedir.

Buna mukabil Shaw ve McKay'in Chicago'da 7278 erkek çocuk üzerinde yapmış olduğu araştırmada suçlulukla düzensiz yuvalar arasında kesin bir münasebet bulunamadığına işaret edilmektedir. (31) Yine McKay'in tetkikleri sonunda vardığı netice yalnız boşanma ve ayrılığın, diğer bozucu faktörlerin mevcut olmaması halinde, çocuk suçluluğu üzerinde mühim bir tesiri olmadığıdır.

Son senelerde yapılan tetkikler boşanmadan mukaddem ailedeki düzensizlik durumunun çocuk suçluluğu üzerinde daha fazla tesirli olduğu kanaatini uyandırmıştır. Muhakkak olan durum aile çevresindeki bazı faktörlerin çocuk suçluluğu ile yakinen ilgili olduğudur. Bugün Amerika'da çocuk mahkemelerine gönderilmiş küçük suçluların aile durumları aşağıda göstereceğimiz şartlardan bir veya bir kaçını ihtiva etmektedir :

(28) Sophonsiba Breckinridge and E. Abbott, **The delinquent Child and the home** (New York : Russell Sage Foundation, 1912) S. 91-92.

(29) Harry Elmer Barnes and Negley K. Teeters, **New Horizons in Criminology** (New York : Prentice-Hall, INC., 1951) S. 210.

(30) aPul W. Tappan, **Juvenile Delinquency**, (New York : McGraw-Hill Book Company, IINC., 1949) S. 134.

(31) Bak. C. S. Mihanovich, **Principles of Criminology**, Milwaukee : The Bruce Publishing Company, 1950) S. 29.

- a) Aileye mensup azalar arasında, alkolikler, kötü ahlâlılar, suç işleyenlerin mevcudiyeti.
- b) Ebeveynin birlikte yaşamamaları.
- c) Kalabalık bir ailenin küçük bir evde yaşamak mecburiyeti.
- d) Cehalet yahut bazı fizikî noksanlıklar dolayısıyla çocuk üzerinde ebeveynin kâfi kontrolünün olmayışı, yahut ananın veya babanın yahut her ikisinin birden bulunmayışı.
- e) Ebeveynin çocukla ilgisizliği.
- f) Ailede geçimsizlik.
- g) Aile çevresinde mütemadî huzursuzluk.
- h) Ebeveynin lüzumundan fazla sertliği.
- ı) Fakirlik. (32)

Netice : Bu konuda şimdiye kadar yapılmış incelemelerin neticelerini hülâsa edersek düzensiz yuvaların aşağıda göstereceğimiz tesirleri doğurabileceği sonucuna varabiliriz.

1. Boşanmadan evvelki ebeveyn arasındaki muhalefet ve gerginlik çocukta kendi kendisiyle muhalefet yaratabilir. Çocuğun evvelce işaret edildiği gibi ana ve babasına derin bir bağlılığı vardır ve hiç birini kaybetmeği istemez; aile boşanma veya ayrılık gibi bir sebeple normal aile vasfını kaybettiği zaman çocuk ana veya babasını ebediyen kaybettiği hissini acı acı duyar ve bu onda bir emniyetsizlik ve küskünlük yaratır.

2. Bir çok boşanmalarda çocuk ana ile baba arasında gidip gelir. Bu gidip gelme çocukta hangi muhite intibak edeceğini seçememe şaşkınlığını doğurur. Bazı ahvalde çocuk bir övey ana veya övey baba ile yaşamağa icbar edilir ki bu durum muhtemelen çocuğun kendi ebeveynine muğber olmasını intaç eder.

3. Normal bir şahsiyetin tekâmülü için elzem olan istikrarlı aile muhitinin olmayışı çocukta kararsız bir şahsiyetin gelişmesine sebep olabilir.

4. Düzensiz yuvalar çocuğa kendisinin başkalarından farklı olduğu gibi bir his aşılar; bu his aşağılık duygusunun ve sosyal emniyetsizliğin sebebi olabilir.

5. Kuvvetli bir sevgi ile bağlandığı ebeveyninden birinin kaybı çocukta bir emniyetsizlik doğurabilir ve bu his ilerde hissî bir gerginliğin sebebi olabilir.

(32) Bak. E. H. Sutherland, *Principles of Criminology* (Chicago : J. B. Lippincott Company, 1947) S. 157.

. Düzensiz aileler, genel olarak, çocuğun ihtiyacı olan emin, istikrarlı, birbirine hürmet ve sevgi gösteren ana ve baba örneğini temin edemezler.

7. Ve nihayet evdeki huzursuzluk, gerginlik, çekişme çocuğun şahsiyetinde yerleşerek önemli intibak problemlerinin doğmasına sebep olabilirler.

Düzensiz yuvalar mevzuunda bu muhtasar yazıyı bitirmeden evvel şunu hatırlatmak isteriz ki bu biçim muhitlerde büyüyen çocuklar yüzdeyüz bir kat'iyyetle yukarıda gösterilen hususiyetlere sahip olurlar şeklinde bir neticeye varılmamalıdır. Nitekim böyle bir muhit içinde yetişmiş olmalarına rağmen pek çok kimseler ne suç işlemişler ne de mühim derecede hissî bir intibaksızlık göstermişlerdir. Ebeveynden birinin yokluğunu diğerinin doldurduğu vakidir ve çocukta normal bir şahsiyetin gelişmesi için elzem olan şartları basiretli bir ana veya baba yerine getirebilir.
